

Kapitel 1. Somalier i Minneapolis och andra goda historier

Benny Carlson är professor vid ekonomisk-historiska institutionen vid Lunds universitet. Hans studie *Somalier i Minneapolis – en dynamisk affär* publicerades ursprungligen 2006. Hans forskning är inriktad på ekonomisk och social idéhistoria, med betoning på idéspridning, ekonomisk politik, integrations- och mångfaldsfrågor.

Den som till äventyrs tror att integration rätt och slätt betyder ömsesidig anpassning mellan invandrade och infödda individer i ett land gör det lätt för sig. Om människor vore atomer, med lätt identifierbara egenskaper som kön, ålder, utbildning och yrke, som kan sväva fritt i en likformig nationell miljö, ja då behövde integrationsfrågan knappast vridas och vändas på i det oändliga. Men nu har invandrare olika kulturella bakgrunder och etniska tillhörigheter och infödda hör hemma i olika miljöer med varierande förutsättningar och traditioner. Detta är förstås självklarheter men frågan är om konsekvenserna av det självklara alltid beaktas. Låter det invecklat? Rätt uppfattat! Men kanske kan följande historier om hur invandrare med olika etnisk bakgrund på ett förhållandevis framgångsrikt sätt etablerat sig i olika miljöer få bilden att klarna något?

Somalier i Minneapolis

Vid slutet av 2010 beräknas antalet somalier i Sverige uppgå till 50 000, inberäknat barn och ungdomar födda i Sverige av somaliska föräldrar. Enbart under 2009 kom 7 000 somalier till landet. Somalierna utgör samtidigt sedan länge den invandrargrupp som har lägst sysselsättning. Andelen sysselsatta i åldern 20–64 år har under 2000-talet legat strax under 30 procent. Sysselsättningen för infödda svenskar har samtidigt legat runt 80 procent, för utrikes födda runt 65 och för utomeuropéer runt 50 procent. Somalierna utgör alltså den invandrargrupp som växer snabbast och har sämst fotfäste på arbetsmarknaden. Deras belägenhet kommer att pocka på uppmärksamhet ett bra tag framöver.

»Somalierhistorien« började för min del en alldeles

vanlig dag år 2003. Den presenterade sig i dörren till mitt arbetsrum i form av en ung man, Faisal Mussa, som ville skriva kandidatuppsats i ekonomisk historia och behövde en handledare. Han ville skriva om somaliernas situation i Sverige. När han råkade nämna att somaliernas tillvaro i Minneapolis, Minnesota, minsann var annorlunda – »a vibrant community« – uppmuntrade jag honom att ta reda på mer om saken. Tyvärr lyckades han inte få fram särskilt mycket information och hans uppsats – »Somalier i skymningsland« – kom att behandla somaliernas situation i Sverige.

Själv visste jag vid mötet med Mussa inte mycket om somalierna i Sverige eller i något annat land. Det var emellertid lätt att räkna ut att ett »scoop« låg och väntade om Mussas utsaga stämde. Om man kunde visa att en grupp invandrare som betraktas som »problematisks« i Sverige har lyckats bra i någon annan del av världen – till råga på allt en gammal svenskbygd – kunde kanske frågan »Vad har den här gruppen för problem?« formuleras om till »Vad har den här miljön för problem?« En sådan omformulering skulle kunna bidra till att minska stigmatiseringen av en utsatt grupp och till en diskussion om vilka justeringar i flyktingmottagning och behandling av invandrare som är tänkbara i svensk miljö.

Första steget blev att vittja nätet på information om somalierna i Minnesota – fångsten blev mager. Nästa steg blev att hitta en sponsor. Att söka projektpengar hos ett forskningsråd var det förstås inte tal om och sonderingar hos etablerade tankesmedjor gav inget napp. Till sist fick jag av en slump kontakt med Fredrik Rakar och Mathias Blob som just startat tanke-smedjan Zufi i Malmö. Dessa unga entreprenörer

tände omedelbart på idén och ville gärna finansiera en utflykt till Minneapolis och tryckningen av en skrift.

Hösten 2005 besökte jag Minneapolis och intervjuade med hjälp av en klok och lågmäld »guide«, Said Mohamed, en rad företrädare för den somaliska gruppen, inte minst företagare. Det som gjorde störst intryck var den optimism och emellanåt halsbrytande framåtanda som präglade dessa människor. »Livet i Amerika är hårt men bra – om du bara har en dröm kan du genomföra den«, förklarade en kvinnlig butiksägare. »Man kan bli vad man vill – den lägsta av de lägsta eller den högsta av de högsta«, konstaterade en manlig restaurangägare och tillade: »Ingen försöker krossa ens drömmar.« Yttranden av det slaget var vanliga. Många somalier omfattade uppenbarligen »den amerikanska drömmen«.

Arbete och företagande

De siffror som gick att få fram bestyrkte intervjupersonernas berättelser om att de hade skaffat sig fotfäste i Minnesota. Andelen sysselsatta i åldern 20-64 år kunde enligt folkräkningen år 2000 uppskattas till 55 – 60 procent. Sysselsättningen bland somalier i Minnesota var alltså ungefär dubbelt så hög som i Sverige i början av 2000-talet. Dessa siffror har fortsatt att ligga på samma nivåer. År 2007 var sysselsättningen bland somalier i Sverige 29 procent och i Minnesota och för övrigt hela USA (enligt American Community Survey) densamma som år 2000.

Antalet somaliska företagare i Minnesota uppskat-

tades år 2005 till 800 och en stor del är kvinnor.¹ Antalet i Sverige är betydligt mera blygsamt, ca 170 år 2007, varav enbart 29 kvinnor. Då ska man visserligen ha i åtanke att antalet företagare i Sverige mångdubb-lats sedan sekelskiftet 2000 och att antalet somalier troligen är större – hur stort är det visserligen ingen som riktigt vet – i Minnesota än i Sverige. Med tanke på att företagande är en av få utvägar till arbete och självförsörjning som står till buds för somalier i Sverige kan man emellertid tycka att det borde vara betydligt livligare. Somalierna är den invandrargrupp i Sverige som inte bara uppvisar lägst andel sysselsatta utan ock-så lägst andel företagare. År 2007 var omkring 2 pro-cent av männen i åldern 25–64 år företagare och bland kvinnorna var andelen försumbar. Genomsnittet i lan-det ligger (inklusive så kallade kombinatorer som är både löneanställda och företagare) för män på 20 och för kvinnor på 10 procent. Även om incitamenten för att starta »levebrödsföretag« borde vara kraftiga är det troligen svårt att gå direkt till företagande utan att först ha passerat rutan arbete.

Bok, turné och hypoteser

Den lilla bok som kom ut av besöket i Minnesota – Somalier i Minneapolis – en dynamisk affär – blev ganska uppmärksammasad, särskilt med tanke på att den utgavs av en liten tankesmedja utan marknadsförings-

1. Detta enligt beräkningar vid nyföretagarcentret African Development Center.

resurser.² Snart började vi – Rakar, Blob, Johan Walter från Migrationsverket och jag själv³ – umgå med planer på att följa upp boken med en turné. Den genomfördes under en vecka hösten 2007 med tre gäster från Minneapolis – Hussein Samatar, ledare för nyföretagarcentret African Development Center (ADC), hans unga projektkoordinator Nimo Farah och Robert Lilligren, vice ordförande i Minneapolis City Council – och seminarier och möten med politiker, tjänstemän och somalier i Lund, Roskilde, Göteborg, Malmö och Stockholm.

Under besöket i Minneapolis och turnén i Sverige utkristalliserades en bild av några förhållanden som skulle kunna förklara skillnaderna i sysselsättning och företagande mellan Minnesota och Sverige. Några bestämda påståenden kan knappast levereras i ett sådant

2. Carlsson, B. (2006), *Somalier i Minneapolis – en dynamisk affär*, Malmö: ZUFI. Boken fick en flygande start genom att Per T. Ohlsson ägnade den en hel söndagskrönika i Sydsvenskan. Av andra arbeten om somaliernas situation i Norden vill jag nämna följande: Antropologen Christina Bækkelund Jagd lade 2007 fram en avhandling om somalierna i Danmark (Bækkelund Jagd, C. (2007), *Medborger eller modborger? Dansksomaliers kamp for at opbygge en meningsfuld tilværelse i det danske samfund – gennem et arbejde*, Köpenhamn: Institut for Antropologi) som visade hur somaliernas självkänsla och framtidstro ofta krossas av handläggare och massmedier. Den norske TV-journalisten Gerhard Helskog jämförde 2008 invandrarnas – bl.a. somaliernas – situation i USA och Norge (Helskog, G. (2008), *Invandrerens supermakt: Hva Norge kan lære av USAs suksess*, Oslo: Kagge Forlag), en jämförelse som inte utföll till Norges fördel. Charlotte Melander presenterade 2009 en avhandling i socialt arbete, (Melander, C. (2009), *Inom transnationala och lokala sociala världar: Om sociala stödutbyten och försörjningsstrategier bland svensksomalier*, Göteborg: Institutionen för socialt arbete), som undersöker somaliernas strategier för försörjning och socialt stöd inom egna nätverk och i förhållande till välfärdsstaten. Nationalekonomerna Anders Bornhäll och Hans Westerberg publicerade 2009 en rapport (Bornhäll, A. och H. Westerberg (2009), *Fattigdomsfällan slår igen: Somalier i utanförskap i Sverige*, Stockholm: Timbro) med avstamp i situationen för somalier i Östergötland.

3. Även Abdillahi Jama från Somalia International Rehabilitation Centre (SIRC) deltog med tanke på att turnén skulle inledas i samband med den årliga Afrikas horn-konferensen i Lund.

sammanhang; det rör sig närmast om hypoteser.

Vilka är då dessa hypoteser? Att det kanske sker en självselektering så att företagsamma flyktingar i större utsträckning söker sig till USA än till ett land som Sverige med dess mer generösa socialpolitik. Att arbetsmarknadsläget i Sverige (som halkat ner i en bank-, valuta- och arbetslöshetskris) var svårt när den somaliska flyktingströmmen tog fart i början av 1990-talet. Att Minnesota har en längre invandrings-inklusive flyktinginvandringstradition. Att man i Minnesota talar ett världsspråk men i Sverige ett tungomål som just ingen invandrare behärskar före ankomst. Att trösklarna till arbetsmarknaden är lägre i USA i och med att det finns fler enkla och lågavlönade servicejobb och att det just i Minnesota funnits gott om jobb i bl.a. livsmedelsindustrin. Att det förmodligen är lättare att driva företag i USA. Att den somaliska gruppen till följd av alla dessa omständigheter snabbt blev större och mer koncentrerad i Minnesota än i Sverige och därmed kom att utgöra en större marknad för etniskt företagande.

Denna marknad är mycket påtaglig inte bara i form av somaliska butiker längs gatorna utan också genom somaliska köpcenter som rymmer hundratals små butiker som förser den somaliska befolkningen med varor och tjänster.

Myndigheter och gemenskaper

De faktorer som emellertid oftast kom att figurera i diskussionerna med och om somaliamerikanerna – och som kanske också vid en jämförelse av olika samhällssystem är mest intressanta – handlar om myn-

digheternas respektive invandrargruppens ansvar och manöverutrymme.

I USA spelar staten som bekant inte samma dominerande roll som i Sverige och det sociala skyddsnätet är bristfälligt. Det skapar å ena sidan otrygghet men å andra sidan starka drivkrafter för självförsörjning och innebär att olika grupper av inte minst invandrare organiserar sig för att tillgodose sina egna behov. Minnesota är en av de delstater i USA som är mest genomsyrd av icke vinstdrivande organisationer. De lokala myndigheterna betonar i linje härmed att de måste vara lyhörda och beredda att reagera på minoritetsgruppernas önskemål. Det talas ofta om att myndigheterna inte kan lösa grupper och individers problem, men väl bidra till att lösa dem, inte minst genom att agera hävstång och med finansiella insatser bana väg för andra finansiärer (banker, företag, stiftelser).

Somalierna i Minnesota har bildat en etnisk gemenskap (community) på en begränsad yta (främst i Minneapolis) och man kan därmed tala om en etnisk enklav. De har sina organisationer och företag som sörjer för den egna gruppens behov på livets många områden. Politiker i Minneapolis som nämnde Lilligren har beskrivit somalierna där som »organisationstokiga» – vilket med tanke på sönderfallet i deras hemland kan verka paradoxalt – och säger sig uppmuntra dem att agera kollektivt och lära sig »navigera systemet».

I Sverige ses etniska gemenskaper närmast som hotfulla utmanare till stat och kommun. Att de uppfattas på det viset kan nog förklaras med att den svenska offentliga sektorn är en slags etnisk gemenskap eftersom folkhemsbygget från början syftade till att sörja för sociala behov hos en i huvudsak etniskt homo-

gen befolkning. I våra dagar betraktar många svenskar – inte minst politiker och administratörer – den offentliga sektorn som en neutral apparat utan etniska förtecken. Men för en del invandrare finns tecknen där – attityder, förväntningar, regler, språkbruk, formulär etc – och de ryggar tillbaka. Kan man alls förvänta sig att invandrare från länder där klan, släkt eller familj spelar en avgörande roll i individens liv – och där staten kanske är despot (Leviatan) eller har brutit samman (anarki) – snabbt och enkelt ska ställa om sina vanor och känslor och inordna sig i det i internationell jämförelse unika svenska samspelet mellan individ och stat?

I USA uppfattas etniska gemenskaper som naturliga komplement eller alternativ till den offentliga apparaten. USA har alltid överflödat av sådana gemenskaper. Åsikterna går i och för sig även där i sår om huruvida de leder till snabbare integration eller till ett på lång sikt mer etniskt splittrat samhälle. Det finns gott om exempel som pekar i olika riktningar.

I huvudsak blev mina slutsatser av allt detta att vissa grupper kan behöva utrymme för ekonomisk och social självorganisering och att myndigheterna kan bistå dem genom att agera »hävstång«, exempelvis genom att bidra till finansiering av viss infrastruktur, t.ex. billiga affärslokaler i etniska eller multietniska köpcenter.⁴

Själv fick jag agera »hävstång« eller katalysator genom att hjälpa till att arrangera dialogmöten mellan somaliamerikaner och svenskamerikaner i Minnea-

4. I vissa svenska kommuner – Malmö, Göteborg, Eskilstuna, Södertälje och Västerås – pågår planering för sådana köpcenter.

polis. Mötena tillkom på initiativ av American Swedish Institute (ASI) och samarrangerades av ASI och ADC.⁵ De sedan länge väletablerade svenskamerikana sträckte ut handen mot nykomlingarna från Somalia inte av medlidande utan därför att man räknar med att de kommer att spela en ekonomiskt och politiskt betydelsefull roll i delstaten framöver.⁶

Uppslag till nedslag

»Somalierhistorien« gav uppslag till ett par nedslag bland andra invandrargrupper i olika miljöer. Man behöver ju inte nödvändigtvis gå över ån – eller Atlanten – efter vatten. Även inom ett land som Sverige lyckas olika invandrargrupper olika väl på arbetsmarknaden i olika regioner och kommuner och frågan är varför: beror framgång eller motgång på egenskaper hos de individer som utgör gruppen (»karaktistika« som ålder, utbildning, yrkeserfarenhet, tid i landet), på nätverk och strategier inom gruppen eller på förhållanden i den lokala miljön (näringslivsstruktur, flyktingmottagning, arbetsmarknadspolitik, bostadsbestånd)?

Inom ramen för ett delprojekt⁷ inom Svenska Kommunförbundets forskningsprogram »Kommunerna, invandrarna och integrationen« gjorde jag 2006-07 ett

5. Se Glover, K. (2009), »An unusual get-together: Swedish and Somali Minnesotans explore common link«, Minn.Post.com. Initiativtagare var ASI:s William Beyer och planeringen genomfördes av honom och ADC:s Hussein Samatar.

6. Återbesöken i Minnesota gav också tillfälle till intervjuer med somaliska journalister som arbetar ideellt »i gemenskapens tjänst«.

7. Projektet »Flyktingars chanser att få jobb – vad betyder lokala arbetsmarknader och lokala nätverk« tillsammans med Christer Lundh och Pieter Bevelander.

par nedslag av typen »positiva exempel«. Det handlade om Järfälla kommun, där flera invandrargrupper uppvisat exceptionellt hög sysselsättning, och Emmaboda, där bosnier funnit sig ovanligt väl tillrätta.

Irakier i Järfälla

I Järfälla kommun uppvisade några år in på 2000-talet flera flyktinggrupper, bl.a. irakier, den högsta sysselsättningen i landet. Någon enkel förklaring stod naturligtvis inte att finna, särskilt som Järfälla är en relativt stor kommun med över 60 000 invånare och kraftig in- och utpendling till arbete.

De irakiska flyktingarna utgör inte en grupp som har lätt att organisera sig; de är snarare utbildningsmässigt, socialt, religiöst och politiskt splittrade. Det finns några intressanta skillnader mellan irakierna i Järfälla och irakierna i hela Sverige. De förra har betydligt högre utbildning och längre tid i landet. Om man ser till dem som har sysselsättning återfinns en större andel i privat sektor i Järfälla än i landet. Någon större skillnad i andelen egenföretagare bland de sysselsatta framträder inte men om man räknar på samtliga (alltså även icke sysselsatta) blir andelen egenföretagare bland männen betydligt större i Järfälla än i landet. En mindre andel av irakierna i Järfälla arbetar inom några av de yrken som är vanligast i landet – vård och omsorg samt städning – medan en större andel av männen arbetar inom andra vanliga yrken som lagerarbetare och fordonsförare.

Eftersom flera grupper låg väl till på arbetsmarknaden måste man rikta intresset mer mot miljön än mot grupperna och några kvalificerade hypoteser om »mil-

jöfaktorer» lät sig också formuleras. De första irakierna slog sig ner i Järfälla på förslag av Invandrarverket, som ansåg att kommunen låg bra till för välutbildade flyktinginvandrare på grund av närheten till universiteten i Stockholm och Uppsala. Det finns i Järfälla gott om arbetsgivare i behov av den typ av arbetskraft som vissa flyktinginvandrargrupper kan erbjuda, exempelvis lager- och transportverksamhet, och förhållandevis många irakier fick också jobb i sådana verksamheter. Flyktingmottagning och introduktionsverksamhet var tidigt ute med individualisering av introduktionen och självförsörjning som ett tydligt mål. Ett antal nyckelpersoner inom kommun och arbetsförmedling hade arbetat länge i Järfälla men bytt positioner och undgått att fastna i byråkratiska rutiner. De kunde använda sina under lång tid uppbyggda nätverk för att arbeta informellt och okonventionellt. Inte minst gällde detta den lilla staben för näringsliv och arbetsmarknad, under ledning av den legendariske Lars-Göran Lerne (numera pensionerad), som var något av spindeln i nätet. Samverkan var ett framträdande drag: samverkan inom kommunen, mellan myndigheter, med föreningslivet och näringslivet. Bostadsmarknaden kan också ha haft betydelse eftersom det inte är någon särskild status förknippad med att bo i Järfälla och det finns en boendekarriärstege som är jämförelsevis möjlig att klättra på för invandrare.

I fallet med Järfälla visade det sig alltså att utöver goda förutsättningar i fråga om näringsliv och bostadsmarknad så har en flexibel och uppfinningsrik aktivitet från myndigheternas sida spelat stor roll för kommunens topplacering vad gäller invandrares samsättning.

Bosnier i Emmaboda

I fallet med bosnierna i Emmaboda var det betydligt lättare att dra tydliga slutsatser, inte minst som kommunen med sina 10 000 invånare är förhållandevis överskådlig. De bosniska flyktinginvandrarna har normalt gymnasial yrkesutbildning och gedigen yrkeserfarenhet från hemlandet. De passar som hand i handske i de sydsmländska metall-, trä-, glas- och stenindustrierna. De uppvisade från början initiativförmåga och stark vilja att snabbt komma i arbete och bli självförsörjande.

Bosnierna förefaller överlag, till skillnad från många andra invandrare, inte ha något emot att bo i en mindre kommun; åtminstone har många bosnier som kommit till mindre kommuner i Småland tenderat att stanna kvar. De sökte sig i och för sig inte aktivt till just Emmaboda, utan dirigerades dit därför att där fanns jobb och bostäder. Men väl där ansträngde de sig för att passa in i samhället och skapa kontaktytor genom föreningsliv och idrott. Via kontakter och egna initiativ fick några bosnier arbete och blev en snabbt uppskattad arbetskraft bland bygdens arbetsgivare.

Bosnierna har – enkelt uttryckt och till skillnad från somalierna – varit vana vid att ha med myndigheter att göra och vid att arbeta i traditionell tillverkningsindustri. Eftersom de var förhållandevis många och fick stora delar av sina familjer med sig kunde de bygga upp en trygg tillvaro i sin nya miljö. De har emellertid inte haft behov av att organisera sig och skapa en egen etnisk ekonomi. Solskenshistorien om bosnierna i Emmaboda fick sin symboliska bekräftelse 2007 när en kommunanställd bosnier utsågs till »årets Karl-Oskar«.

Många vägar till integration

De här kortfattat redovisade historierna utgör bara tre av ett närmast oändligt potentiellt antal exempel på hur invandrare med olika etniska eller nationella bakgrunder kan slå sig fram i olika miljöer. Somalierna i Minneapolis har i hög grad organiserat sig som en etnisk gemenskap och fått begränsat men lyhört stöd från myndigheterna. Invandrarna (irakier m.fl.) i Järfälla har haft god hjälp av uppfinningsrika och obyråkratiska myndigheter. Bosnierna i Emmaboda har från början passerat väl in i sin nya miljö och i huvudsak kunnat etablera sig av egen kraft men utan att bilda någon egentlig etnisk gemenskap.

Den allmänna slutsats som låter sig dras utifrån dessa historier torde vara att man bör vara försiktig med att staka ut »den enda vägens politik« på integrationsområdet. Det finns många vägar till integration eller, för den delen, om man väljer att berätta dåliga historier, till segregation. I vissa fall (somalierna i Minneapolis) är det kanske lyckligast om människor får utrymme för självorganisering i miljöer som de själva finner fruktbara. I andra fall (irakierna i Järfälla och bosnierna i Emmaboda) verkar ett avgörande moment ha varit information om de miljöer i vilka människorna utifrån sina utbildningar, yrkeserfarenheter och boendevanor kan tänkas passa in. Lyhördhet och flexibilitet, för att återkoppla till ett par nyckelord i de goda historierna, torde rent allmänt vara att rekommendera.

